

BEMUTATÓ ELŐADÁS
2005. SZEPTEMBER 23-ÁN, PÉNTEKEN 19⁰⁰-KOR
A CSOKONAI SZÍNHÁZBAN

ES

A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA A CSODÁLATOS MANDARIN

A TÁNC ÚJ ARCA

Felelős kiadó: CSUTKA ISTVÁN
Szerkesztette: MUNKÁCSY JULIANNA
Tervezés: FAZEKAS LAJOS, Látványos Grafikai Művek
Nyomdai kivitelezés: Látványos Grafikai Művek
E-mail: szinhaz@csokonaiszinhaz.hu, www.csokonaiszinhaz.hu
Adóigazgatási szám: 15460943209, Vt: 490199

Ár: 170 Ft (13,04% ÁFA-t tartalmaz)

TÁMOGATÓINK:

BARTÓK

si parlando, ma sempre grave

ez az én bi-rodalmam, M

Andante ♩ = 88

Bartók Béla

1881-1945

BARTÓK BÉLA (1881-1945)

Bartók Béla 1881. március 25-én született Nagyszentmiklóson (ma Románia). Zeneszerető családban nevelkedett. A gyermek Bartókban is korán felébredt a vonzalom a zene iránt. Ötévesen kezdte a zongoratanulást, első leckéit anyjától kapta.

Gimnáziumi tanulmányait az 1891-1892-es tanévben Nagyváradon kezdte, majd Pozsonyban fejezte be. Tizenhét éves korában kötelezte el magát végérvényesen a hivatásos muzsikuspálya mellett. 1899-ben, pozsonyi iskolatársa, Dohnányi Ernő (1877-1960) példáját követve a Pesti Zeneakadémián Thomán István zongora-és Koessler János zeneszerzés osztályában folytatta tanulmányait.

Az ifjú Bartók zeneszerzői személyiségének és stílusának kialakulásában meghatározó jelentőségű volt a német klasszika és romantika, legfőképpen Brahms öröksége. Zeneakadémiai stúdiumainak harmadik évében pedig Richard Strauss Imigyen szóla Zarathustra című szimfonikus költeményének első budapesti előadása lett döntő hatással fejlődésére.

Érett alkotói korszakát megelőző periódusának legfontosabb művei a nemzeti romantika, a verbunkos és a népies műirodalom stílusából táplálkoznak, egyben tudatos vállalását jelentik annak a célnak, hogy "a zenében is valami specifikusan magyart kell teremteni".

Az 1905-ös esztendő a legjelentősebb fordulatot hozta meg Bartók alkotói pályáján. Kodály Zoltán segítségével és útmutatásaival, először "tisztán zenei szempontból kiindulva" hozzáfogott a "mindaddig ismeretlen magyar parasztzene föl kutatásához". 1908-tól zenéjében megjelentek a nem magyar dallamkincs hatásának nyomai. A népzenevel való szenvedélyes foglalatosság: az anyag gyűjtése, tudományos igényű rendszerezése, a korábban megjelent gyűjteményes kiadványok megismerése jelentette számára a kivezető utat az 1905. évi Rubinstein zeneszerzői és zongoraversenyen Párizsban elszenvedett kudarc, és az ezt követő művészi elszigetelődés okozta emberi-zeneszerzői válságból, amelyet 1907-ben a Geyer Stefi hegedűművésznő iránt érzett viszonzatlan szerelme tovább mélyített.

1908 és 1911 közötti időszakban a parasztzene megismerésének hatására lényegi változás következett be Bartók kompozíciós stílusában. Az új, a nyugat-európai hatások mellett immár a népzene stílusjegyeire is támaszkodó zeneszerzői korszak műveinek sora az 1. vonospérvessel

kékszakállú herceg várával zárult. Ugyanebben az évben Bartók a kortárs zene népszerűsítése és hiteles tolmácsolása érdekében fiatal muzsikussal, köztük Kodállal létrehozta az Új Magyar Zeneegyesületet, de a kísérlet a közönséggel való kapcsolatteremtésre újabb kiábránduláshoz vezetett. Bartók visszahúzódott a közszerepléstől, és az 1912-ben felvázolt Négy zenekari darabot követően zeneszerzőként is évekig hallgatott. 1916-ban befejezte 2. kvartettjét és Balázs Béla táncjátékszőve nyomán második színpadi művét, A fából faragott királyfit, amelynek 1917-es budapesti bemutatójával nagy sikert aratott. 1918-ban a bécsi Universal Kiadóval szerződött művei kiadására. A következő évben befejezte harmadik, egyben utolsó színpadi alkotásának, A csodálatos mandarinnak fogalmazványát Lengyel Menyhért szövegére.

Az 1920-as évek a külföldi hangversenykörutak időszaka volt. Ezekben az években vált Bartók világszerte ismertté és elismert előadóművészként éppúgy mint zeneszerzőként. 1923-ban Pest, Buda és Óbuda egyesülésének 50. évfordulója alkalmából felkérésre ünnepi zeneművet komponál Tánc-szvit címmel, amelyet Kodály Psalmus Hungaricusával együtt mutattak be. Ez évben bontotta fel Ziegler Mártával 1909-ben kötött házasságát, és feleségül vette tanítványát Pásztory Dittát.

1926-ban vette kezdetét érettkori művészetének " klasszikus középső korszaka". 1930-ban elkészült az eredetileg három vagy négy tételre tervezett kantáta-sorozat első darabja, a Cantata profana, a zeneszerző " legszemélyesebb hitvallása".

A szélsőséges eszmék magyarországi térnyerése elleni tiltakozásul 1940-ben feleségével együtt az Egyesült Államokban keresett -reményei szerint ideiglenes-lakhelyet. Amerikai évei alatt állandó és egyre súlyosbodó betegeskedés és nélkülözés közepette teltek el. 1945. szeptember 26-án halt meg New Yorkban.

Bartók Béla a 20. század egyik legnagyobb zeneszerzője volt. Életművéből nyilvánvalóan zenéje a legjelentősebb, de zeneszerzői munkássága mellett népzeneutatói tevékenysége is felmérhetetlen hatással volt kortársaira és az utána következő nemzedékekre. Művészete és tudományos teljesítménye nemcsak a magyar és az európai zenei történet, hanem az egyetemes kultúra szempontjából is korszakalkotó jelentőségű.

A CSODÁLATOS SZÍNHÁZ

A *kékszakállú herceg vára* című egyfelvonásos opera [...], mely Bartók első színpadi műve volt, az operapályázaton, melyre benyújtotta, díjat sem nyert, el sem fogadták. Az a kifogás merült fel ellene, hogy mindössze két szereplője van, ezek is csak lelki konfliktusokat "hoznak a színpadra", a darabból hiányzik a cselekmény.

Valóban, a darab meséje a férfi-nő kapcsolat ősi megoldhatatlanságának örök tragikumát példázza, sűrű szimbólummal, külső történet nélkül. Bartók azonban a librettót szimfonikus igénnyel és zenedrámai koncepcióval zenésítette meg. Nem "rutinos operaszerző", mint elődei jó része, műve mégis hatásos, megrázza a közönséget, nem színpadi trükkökkel, hanem mély drámaisággal, mint a prózai színpadon Csehov.

Balázs Béla írta *A kékszakállú herceg vára* szövegét, mely Bartóknak annyira megtetszett, hogy azonnal munkához fogott. A műfaji megjelölés: "misztérium", Baláztól származik.

1911 márciusától szeptemberig komponálta, de csak 1918-ban került színre.

Elérhetetlen messzeségben lebegett előtte a színre kerülés lehetősége. Ott volt készen a *Kékszakállú* partitúrája a fiókban, érintetlenül. Nagyon szerette. Hogyan lehetne színpadra segíteni? Talán azzal, ha még egy színpadi művet ír, ugyancsak egyfelvonásosat, de mozgalmasat, színeset, vidámat; a kettő együtt talán majd mégis kielégíti az annyira hangoztatott cselekményigényt, mely nélkül a nagy színházi szakértők szerint nem színház a színház.

Ekkor írta meg *A fából faragott királyfi* című táncjátékot, ugyancsak Balázs Béla szövegére; látványos, színes, mozgalmas színpadi ellentétet a komor és lassú opera mellé.

A két mű együtt jobban érvényesül, mint külön. A táncjáték az opera adagiója után, mint gyors ütemű, játékos allegro, ellentétes karakterével hat. A kettő, mint egy kéttételes nagy szimfónia fonódik egybe. (Harmadik tételként jelentkezik majd később *A csodálatos mandarin*.)

A *Kékszakállú*ban a két szereplő lélekben való eggyé válásának reménytelenségét már a hangok megválasztása is kifejezésre juttatja. Basszus és szoprán. Két véglet. Szinte már a színlap is előreveti a tragédia árnyékát. Nem lehet itt szó harmonikus egyesülésről, mind kettőjük sorsa a meddő igyekezet, sóvárgó önkínzás, kielégíthetetlen vágyakozás.

Az operát a népzene és kissé Debussy zenéje is ihlette. Bartók az örök magányosság tragédiáját komponálta meg a *Kékszakállú*ban s messze túllépett a

Új útra lépett *A kékszakállú herceg vára* a magyar opera nyelvében is. Első mű a *Kékszakállú* a magyar operaszínpadon, amely helyes prozódiaival (a verselés szabályainak megfelelően), jó hangsúllyal, zökkenésmentes magyarsággal énekel.

Lengyel Menyhért *A csodálatos mandarint* mint egy librettó irodalmi ötletét írta meg a Nyugat számára. Itt olvasta Bartók, s elmondta Reinitz Bélának, az Ady-dalok megzenésítő jenek, hogy a librettót szívesen megzenésítené. Ekkor tért haza külföldről Lengyel Menyhért, akit Reinitz fölkeresett, hogy közölje vele Bartók kívánságát. Néhány nappal később Thomán István is fölkereste Lengyelt ugyanebben az ügyben, s ekkor már Lengyel erősen foglalkozott a librettó kiszélesítésén, színpadra írásán. Harmadszorra már maga Bartók látogatta meg Lengyel Menyhértet Thomán és Reinitz társaságában; a színpadi mű ekkor már csaknem készen állott.

De ez csak a mű történetének előjátéka. A színre kerülés sokfelvonásos rémdrámája ezután következett.

“Pantomimom, *A csodálatos mandarin*, ki tudja, mikor kerülhet majd előadásra” - írta Bartók édesanyjának 1919-ben, de ha akkor valaki megjövendöli, hogy majd csak huszonhat év múlva, 1945-ben kerül erre sor Magyarországon, még az ő prófétaelke is megdöbbenhet volna saját hazája értetlenségén.

Színház. Csodálatos színház!... De kevesen értenek hozzá! És aki ért hozzá, de nehezen bizonyíthatja be! Bartók sohasem láthatta művét a budapesti Operában. *A csodálatos mandarin* csak alkotójának halála után bizonyíthatta be, hogy tökéletes színpadi mű, maga a Színház.

1928-ban Budapesten is bemutatták *A csodálatos mandarint*, de színpad nélkül mint zenekari szvitet a Filharmonikusok hangversenyén. A szvit bebizonyította, hogy a *Mandarin* jó zene, de nem azt, hogy mily izgalmasan forró színház ez a zenedráma. Ehhez mégiscsak színpad kellett volna.

A felszabadulás után aztán az Operaház bemutatta *A csodálatos mandarint*, mely kirobbanó sikert aratott Bartók hazájában és az egész világban.

Minden idők egyik legnagyobb magyar világsikere lett belőle.

*A csodálatos mandarin*ban a XX. századi új zene minden vívmánya teljesedik be, ugyanakkor Bartók egyénisége mégis olyan félreérthetetlen erővel nyilatkozik meg, mint talán egyetlen más művében sem. Lüktető ritmus, dinamikus feszültség, a tonalitás kiszélesítése, a harmóniak harsány szinkeverése, a dallam szakadozott vonalkezelése Bartók utánozhatatlan, egyéni stílusát hirdetik. Mindez valami olyan félelmetes feszültségű légkört teremt, hogy majd szétrepeszti a színpadot.

A csodálatos mandarin maga a Színház, az élet mélységeit láttató tükör.

Bartók Béla

A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA

opera egy felvonásban
Szövegét Balázs Béla írta

VEZÉNYEL: Kollár Imre
Philippe de Chalendar

A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG.....Rácz István

Ürmössy Imre

JUDIT .....Bódi Marianna

Ujvárosi Andrea

A RÉGI ASSZONYOK.....B. Nagy Szilvia

Busa Gabriella

Simon Erika

Közreműködik a Debreceni Filharmonikus Zenekar

Díszlettervező: Molnár Zsuzsa

Jelmeztervező: Kelemen Kata

Irodalmi munkatárs: Tőreki Attila

Zenei betanítás: Kunsági István

Sörös Cecília

Súgó: Sz. Gile Éva

Ügyelő: Ury Tibor

Rendezőasszisztens: Iványi Csilla

Rendező:

CSUTKA ISTVÁN

A CSELEKMÉNY

A Kékszakállú herceg megérkezik várába új asszonyával, Judittal. Komor és sötét ez a vár: nincs ablaka, falai nedvesek. Rémséges titkokról is szólnak a hírek. Judit mindezzel nem törődik. Elhagyta atyját, anyját, testvéreit és vőlegényét, hogy kövesse Kékszakállút. Hét lezárt, fekete ajtót lát, és kéri azok kulcsait. Minden ajtót fel akar nyitni, "szél bejárjon, nap besüssön", hogy felderüljön Kékszakállú vára. Hiába óvja, inti a vár ura, Judit nem tágít. Az első ajtó a kínzókamrárt rejti, a második a fegyvertárat. A harmadik mérhetetlen kincseket őriz, de a legszebb ékszerek vértől foltosak. A negyedik mögött csodálatos virágok nyílnak, földjük azonban véres. Az ötödik ajtóból feltárul a Kékszakállú tágas birodalmának csodálatos látványa, de csakhamar véres felhő árnya borul a tájra. Egyre nagyobb fényesség árad szét a várban, Kékszakállú szerelmesen ölelné magához asszonyát, Judit azonban előbb minden ajtót fel akar nyitni. Szerelme megingathatatlan, és semmilyen titoktól sem riad vissza. Csak nehezen kapja meg a hatodik kulcsot. Mikor ez az ajtó is felfedi titkát, csendes tó vize tűnik Judit szemébe. A tó a könnyek tava. A vár azonban már nem lehet fényesebb. Kékszakállú most újból hívja, egyre sürgetőbben, forró szerelemmel hívja Juditot. Végül az utolsó ajtó is kinyílik. A régi asszonyok lépnek elő, halotthaloványan, pompás öltözékben, tündöklő ékszerekkel. Ők növelték Kékszakállú országát, ők gyűjtötték kincseit, ők öntözték virágait. Az elsőt reggel lelte, övé most minden reggel, a másodikat forró délben, övé most már minden nappal, a harmadikat alkonyatkor, övé most már minden este. És Kékszakállú folytatja: a negyediket... Judit kétségbeesetten tiltakozik, de a régi asszonyok hódolva közelednek feléje: a legszebbik felé; Kékszakállú pedig éjszín palástot borít vállára, arany koronával övezi homlokát, és Judit lehajtott fejjel némán lépi át a hetedik ajtó küszöbét, hogy kövesse a halott asszonyokat. Övé most már minden éjjel, és éjszaka borul ezután a Kékszakállú várára is, örök éjszaka...

(Till Géza: Opera)
-részlet-

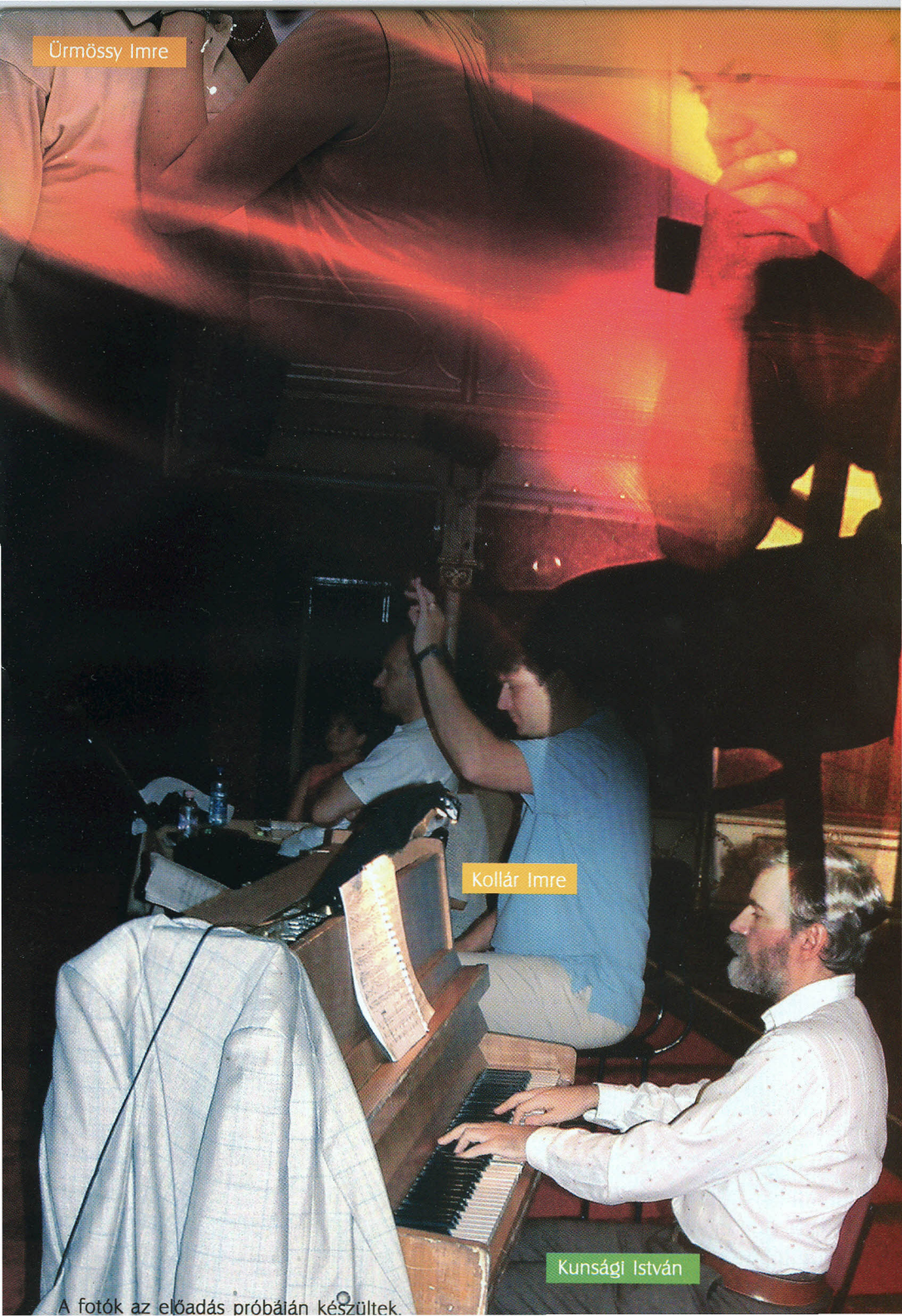
Csutka István

Rácz István

Bódi Marianna

Ujvárosi Andrea

Ürmössy Imre

Kollár Imre

Kunsági István

A fotók az előadás próbáin készültek.

Bartók Béla – Lengyel Menyhért

A CSODÁLATOS MANDARIN

balett egy felvonásban

VEZÉNYEL: Kollár Imre

Philippe de Chalendar

MANDARIN.....	Czár Gergely Zaka Tamás Svidró Viktor
LÁNY	Linda Schneiderova Bogdan Petronella Perez Agurtzane
ÖREG ÚR.....	Kéri Nagy Béla Steuer Tibor
FIATAL FIÚ.....	Fodor András Nagy Olivér
CSAVARGÓ 1.....	Svidró Viktor
CSAVARGÓ 2.....	Zaka Tamás Kéri Nagy Béla
CSAVARGÓ 3.....	Steuer Tibor Tőke László

Közreműködik a Debreceni Filharmonikus Zenekar

Díszlettervező: Árvai György   Jelmeztervező: Andrea T. Haamer
Fényterv: Kovács Gerzson Péter   Zenei betanítás: Kunsági István
Ügyelő: Ury Tibor, Sörös Cecília
Betanító-és próbavezető balettmesterek: Linda Schneiderova
Kéri Nagy Béla

Rendező-Koreográfus:

EGERHÁZI ATTILA

Egy 1919 márciusában adott nyilatkozat során Bartók így foglalta össze a darab cselekményét: "Egy apactanyán három apacs kényszerít egy szép fiatal leányt, hogy csábítson fel férfiakat magához, akiket ők aztán kirabolnak.- Az első egy szegény legény, a második sem különb, de a harmadik egy gazdag kínai. A fogás jó, a leány tánccal mulattatja és a mandarinban felébred a vágy, a szerelem hevesen fellobban benne, de a leány irtózik tőle. Az apacsok megtámadják, kifosztják, a dunyhába fojtják, karddal szúrják keresztül, mindhiába, a mandarinnal nem bírnak, szerelmes és vágyakozó szemekkel néz a leányra. Az asszonyi invenció segít, a leány eleget tesz a mandarin kívánságának, mire az holtan, élettelenül terül el."

A csodálatos mandarin szöveggönyve, Lengyel Menyhért munkája, műfaji megjelölése szerint "pantomime grotesque."Eredetileg Gyagilev orosz balettje számára készült: Gyagilev rendelte a szerzőtől az együttes 1912-es budapesti vendégszereplése alkalmával. Bartók a Nyugat 1917. január 1-i számában olvashatta. Ebben az eredeti formájában a darab valóságos rémdráma, züllött környezettel, borzongatóan furcsa főhőssel, verekedésekkel és gyilkosságokkal. Bartók mégis csodálatosan szépnek nevezte a történetet. Lelkesedését azonnal megértjük, mihelyst a zenében megvalósított bartóki koncepcióban vizsgáljuk a darabot, amelyben Bartók mélyebb, szimbolikus tartalmat látott, és a zene nyelvén szavakkal meg nem fogalmazott, és a színpadi látványból sem egyértelmű, rejtett összefüggéseket világított meg.

Bartók legfontosabb átértelmezése, hogy művében a nagyváros nem csupán tágabb színhely, díszlet, hanem az emberi érzéseket megsemmisítő modern világ, a romlott társadalom jelképe. A csavargók ennek a társadalomnak szülöttei, amely végső soron tetteikért is felelős.

Magyar Bartók-kutatók műelemzései
A csodálatos mandarin (op.19)
Lampert Vera

„...A mandarinnal lépett be és távozott el a nagyság ebből a világból. Így vallott Bartók Béla az 1919. és 1924. közötti esztendőben az ember sorsáról. Nem érzett társakat, szövetségeseket maga mellett. Úgy tudta, egyedül van, és a maga erejéből emelt tilalomfát a társadalom elé. Az "elemi életerő" és a "meggyalázott érzélem" nevében nemet kiáltott a gonoszság, az erkölcstelenség, az elállatiasodottság világának. A bizakodóknak és reménykedőknek pedig odamutatta a csodálatos mandarin példáját, a maga példáját: a szembeszállás merészségének, a legyőzhetetlen vágynak és akaratnak, az Ember diadalmaskodásának mementóját..." (Kroó György)

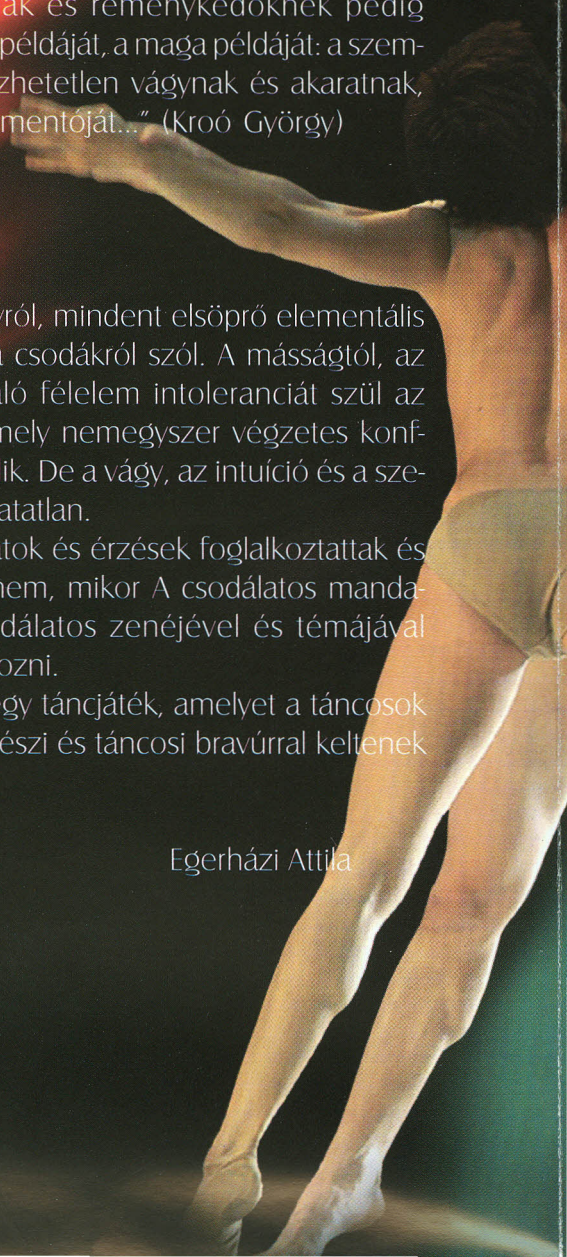

„A darab a vágyról, mindent elsöprő elementális szerélemről és a csodákról szól. A másságtól, az ismeretlentől való félelem intoleranciát szül az emberekben, amely nemegyszer végzetes konfliktusokba torkollik. De a vágy, az intuíció és a szerelem elpusztíthatatlan.

Ezek a gondolatok és érzések foglalkoztattak és kavargtak bennem, mikor A csodálatos mandarin valóban csodálatos zenéjével és témájával kezdtem foglalkozni.

Az eredmény egy táncjáték, amelyet a táncosok fantasztikus színészi és táncosi bravúrral keltenek életre.”

Egerházi Attila

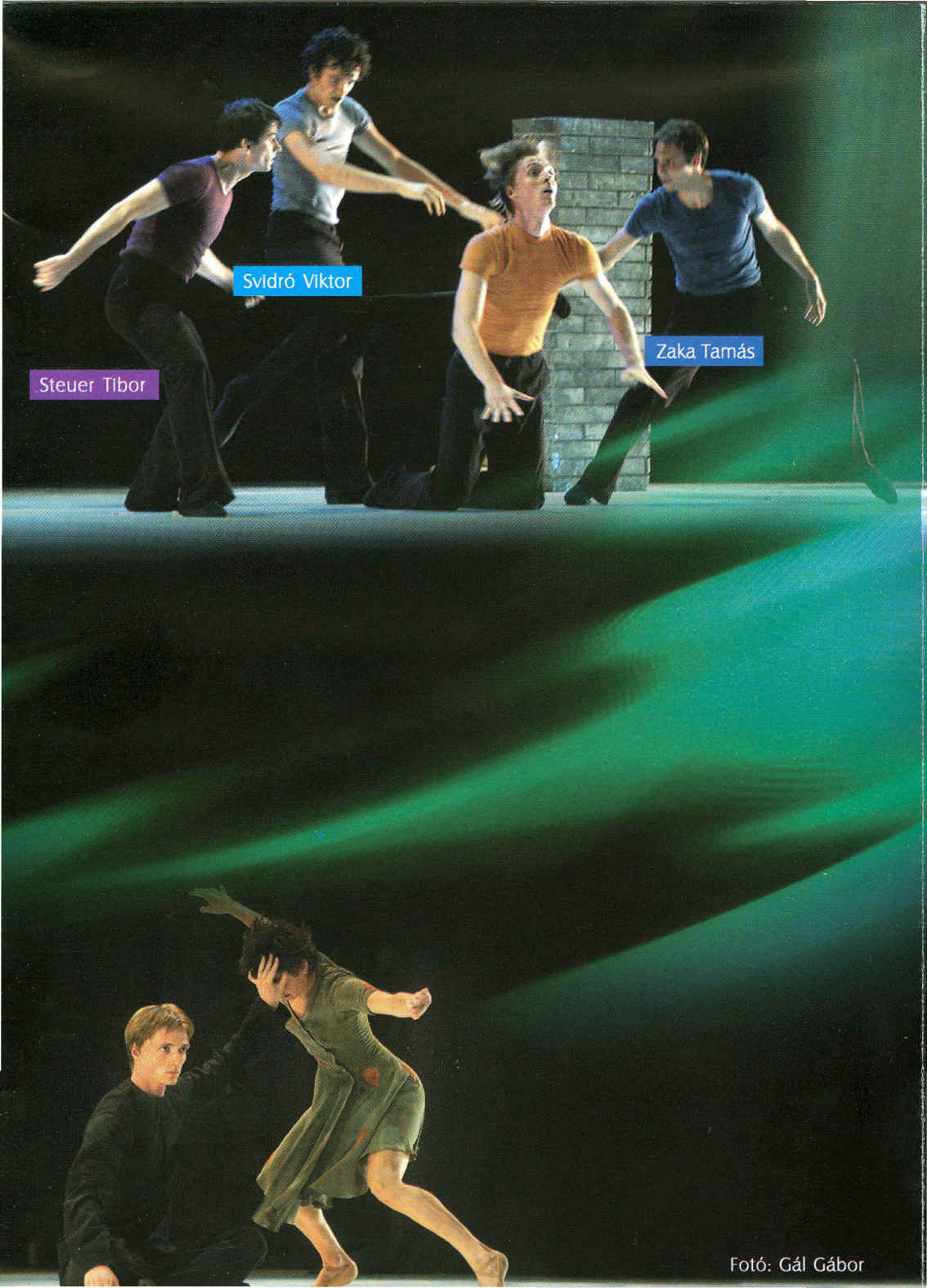

Linda Schneiderova

Czár Gergely

Svidró Viktor

Steuer Tibor

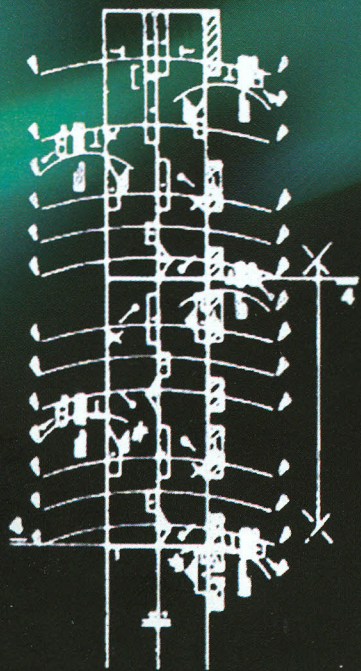
Zaka Tamás

A XVII. századtól a táncíró, tágabb értelemben a táncmű alkotóját görög szóval *koreográfus*nak nevezték. Ők az irányítók és stílus-teremtők ebben a művészeti ágban.

A *koreográfus* a mozgás rögzítésére megalkotott jelekkel, a *kinetogram*okkal fölvázolja elképzelését, megkomponálja a táncot. Elkészíti a színpadi kompozíciós tervet is, idegen szóval a szüzsét.

A táncjáték tartalmát, történetét a libretto, vagyis a szövegkönyv, zenéjét pedig a valamennyi közreműködő hangszer szólamát rögzítő partitúra tartalmazza. A karmester ebből vezényli a zenekart.

A színpadi tánc egyik kifejezőeszköze a némajáték, vagyis a pantomim. Ez a fogalom a görög pantomimosz "mindent utánozni" szóból ered.

A balettpantomim a történetet táncsal, mozulatokkal, arcjátékkal jeleníti meg, amely a táncjáték cselekményét viszonylag rövid idő alatt előbbre viszi, miként az operában a recitativo, vagyis az énekeszéd. Fontos eleme ennek az arcjáték, idegen szóval a mimika.